

1.01
Prejeto 4. 11. 2010

UDK 332.012.324: 347.734 (497.4)(091)"1918/1941"

Sunčič Mitja*

Bančna udeležba v slovenski industriji med svetovnimi vojnama

IZVLEČEK

Avtor na podlagi arhivskega gradiva in literature podaja sliko o neposredni kapitalski in podjetniški udeležbi bančnih ustanov v slovenski industriji med svetovnimi vojnama. Na razvoj slovenske industrije so v tem obdobju najbolj vplivali bančni zavodi, ki so delovali po zgledu t. i. univerzalnih bank, značilnih za srednjeevropski gospodarski prostor. Pri udeležbi v slovenski industriji je v tem času prednjačilo pet največjih in najpomembnejših bančnih zavodov: Kreditni zavod za trgovino in industrijo, Ljubljanska kreditna banka, Zadržna gospodarska banka, Jadranska banka, ki se je leta 1924 preobrazila v Jadransko-Podunavsko banko ter Slavenska banka. Raziskovanje odnosa med bankami in industrijskimi podjetji, v katerih so bile te banke neposredno udeležene je potekalo s pomočjo izbire vzorca 22 industrijskih podjetij. Večina industrijskih podjetij, pri katerih so bile udeležene banke, je imela obliko delniških družb. Bančne ustanove so se vključevale v industrijo z nacionalizacijo, prevzemom že obstoječega podjetja ter ustanovitvijo nove družbe.

Ključne besede: Slovenija, doba med svetovnimi vojnama, gospodarstvo, banke, bančništvo, industrija, podjetništvo, nacionalizacija

ABSTRACT

PARTICIPATION OF BANKS IN THE INTERWAR PERIOD INDUSTRY

On the basis of archive materials and relevant literature the author of the following discussion outlines the direct capital and entrepreneurial participation of banking institutions in the Slovenian industry between the world wars. The development of Slovenian industry in the interwar period was mainly influenced by the banking institutions that operated according to the model of the so-called universal banks, characteristic for the Central European economic space. As far as the participation in the interwar period Slovenian industry is concerned, five largest universal banking institutions were the most important: Kreditni zavod za trgovino in industrijo (Credit Institution for Commerce and Industry), Ljubljanska kreditna banka (Credit Bank of Ljubljana), Zadržna gospodarska banka (Cooperative Commercial Bank), Jadranska banka (Adriatic Bank), which was transformed into the Jadransko-Podunavska Banka (Adriatic-Danube Bank) in 1924, and Slavenska banka (the "Slavenska" Bank). The exploration of the relationship between the banks and industrial companies in which these banks participated directly was carried out by selecting a sample of 22 industrial companies where the universal banking institutions had a majority ownership share. Most of the industrial companies in which the banks participated were joint-stock companies. The review of the archive materials pointed out especially the manner of how the banks participated in the industry, which is what the following discussion focuses on. It

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi razisovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: mitja.suncic@inz.si

turned out that the banking institutions got involved in industry in three ways: through nationalisation, with takeovers of existing companies and by establishing new companies. In the discussion the author underlines each of these forms of participation.

Key words: Slovenia, interwar period, economy, banks, universal banking, industry entrepreneurship, nationalisation

Uvod

Na slovensko industrijo med svetovnimi vojnama so imeli največji vpliv bančni zavodi, ki so poslovali po zgledu t. i. univerzalnih bank, s čimer so bili del širšega srednjeevropskega gospodarskega prostora. Univerzalne banke so se uveljavile v severni Nemčiji v drugi polovici 19. stoletja. Čeprav so imele predhodnike in vzornike v belgijski Société Générale in francoskem Credit Mobilieru, veljajo nemške univerzalne banke za začetnice univerzalnega poslovnega bančništva. Njihova posebnost in inovativnost je tičala v združitvi kratkoročnih kreditnih in depozitnih poslov z "dolgoročnimi transakcijami na kapitalnem trgu", med katere je spadalo tudi dolgoročno financiranje industrije.¹ Univerzalne banke niso ostale le pri podeljevanju posojil industrialcem, temveč so v industrijo neposredno posegale z ustanavljanjem in vodenjem podjetij, ki so najpogosteje imela obliko delniške družbe. Na tak način so pridobile velik vpliv na industrijo, kar se je odražalo v ustanavljanju kartelov, obvladovanju borze in nastavljanju lastnih ljudi v vodilna nadzorstvena in upravna telesa industrijskih delniških družb.² Tip univerzalnih bank se je po Evropi razširil v "obdobju živahnega razcveta kapitalizma med letoma 1880 in 1914. Povsod so se med bankami in industrijskimi podjetji spletle tesne vezi."³ Skoraj sočasno kot v Nemčiji se je opisani sistem bančništva razvil tudi v Avstro-Ogrski. Zgodovinarica Alice Teichova je zapisala, da se je univerzalno bančništvo ravno v Avstriji razvilo v "najčistejši obliki". Tipični primer takšne institucije je predstavljala dunajska delniška družba Kreditni zavod za trgovino in industrijo, ustanovljena leta 1855, katere boter je bil finančni minister baron Carl von Bruck, ki se je zavedal nujnosti olajšanja kapitalske stiske, ki je bremenila deželo.⁴

Kljub burnim dogodkom, ki sta jih prinesla prva svetovna vojna in razpad habsburške monarhije, je razvoj odnosov med bankami in industrijo v državah naslednicah, med katere je spadala tudi Jugoslavija, potekal po smernicah, ki jih je zarisalo poslovno življenje v predvojnem času. Premoč univerzalnih bank v novi državni tvorbi Jugoslaviji so opazili že sodobniki. Tako je Vladimir Košak leta 1938 zapisal, da je "bančno financiranje oziroma obvladovanje industrije" posledica ravno univerzalnega bančnega sistema, za katerega je bil značilen "globok prodor bank v industrijo". Jugoslavija je bila v srednjeevropsko bančno okolje vpeta pred-

¹ Dieter Ziegler: Die Industrielle Revolution. Darmstadt 2005, str. 83-84.

² Gerd Hardach: Banking and industry in Germany in the interwar period 1919-1939. V: Banks and industry in the interwar period, The Journal of European Economic History, special issue, volume 13, number 2, 1984, str. 203.

³ Alice Teichova: Banking and industry in central Europe, nineteenth to twentieth century. V: Alice Teichova, Ginette Kurgan - Van Hentenryk, Dieter Ziegler (ur.), Banking, trade and industry, Cambridge 1997, str. 215.

⁴ Op. cit., str. 216, 220.

vsem prek "povezav hrvaških, slovenskih in bosanskih bank z bankami v drugih državah naslednicah habsburške monarhije, kar je jasno razvidno iz strukture tujega kapitala v jugoslovanskem bančništvu".⁵ Tip univerzalne banke je k nam na prelomu stoletja prinesla delniška družba Ljubljanska kreditna banka, ustanovljena leta 1900: "Inovacijskemu pojavu LKB je sledilo širjenje bančne mreže, in sicer z ustanovitvijo še dveh delniških bank, namreč Jadranske banke v Trstu (1905) in Ilirske banke v Ljubljani (1916), kot tudi z odpiranjem podružnic slovenskih bank v slovenskem in ostalem južnoslovanskem, predusem hrvaškem prostoru."⁶ Prevrtni čas po prvi svetovni vojni je ugodno vplival na nastanek novih univerzalnih bank, ki so živahno sodelovale pri razvoju industrije.⁷ Temeljna značilnost univerzalnih bančnih zavodov je bila, da so preseglji odnos do industrije, ki je temeljil na diskontiranju menic, dajanju predujmov za nakup surovin, lombardiranju delnic ipd., in se spustili v dajanje industrijskega kredita, potrebnega za investicije v infrastrukturo podjetja (nepremičnine, poslopja, stroji itd.), torej v kreditiranje fiksnega kapitala, pri čemer je postal interes banke za industrijsko podjetje dolgotrajen, obenem pa je začel naraščati tudi "vpliv banke na podjetje".⁸

V pričujoči razpravi nas zanimajo zlasti industrijska podjetja, pri katerih so bile banke kapitalsko in podjetniško neposredno udeležene. Za predmet preučevanja smo si izbrali industrijske udeležbe petih največjih in najpomembnejših univerzalnih bank medvojnega obdobja:⁹ Kreditni zavod za trgovino in industrijo, Ljubljanska kreditna banka, Zadrúžna gospodarska banka, Jadranska banka, ki se je leta 1924 preobrazila v Jadransko-Podunavsko banko, ter Slavenska banka. Prvi trije zavodi so imeli sedež v Ljubljani, Jadranska oz. Jadransko-Podunavska banka v Beogradu, Slavenska banka pa v Zagrebu.¹⁰ Zadnji dve sta v slovensko industrijo posegali prek svojih podružnic v Ljubljani, Kranju in na Bledu. V industrijo na naših tleh je torej vlagala tudi zagrebški in beograjski bančni kapital. Pri izbiri vzorca industrijskih podjetij¹¹ smo se prostorsko omejili na ozemlje bivše dežele

⁵ Vladimir Košak: Die bankmäßige Finanzierung der jugoslawischen Industrie. Frankfurt/Main 1938, str. 12.

⁶ Toussaint Hočevar: Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik, 1900-1930. V: Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem, Ljubljana 1987, (dalje Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo 1900-1930) str. 67.

⁷ Prav tam, str. 71.

⁸ Rudolf Hilferding: Finančni kapital. Ljubljana, 1980, str. 106.

⁹ Za nas je najpomembnejše dejstvo, da so imele vse obravnavane banke v svojih statutih kot program delovanja zapisano ustanavljanje industrijskih podjetij. Navajamo le primer iz statuta Zadrúžne gospodarske banke, ki je kot svojo dejavnost med drugim navedla: "Snovati, podpirati ali, če bi bilo potrebno, na svoj račun voditi kmetijska, trgovska in industrijska podjetja in naprave." Arhiv republike Slovenije (ARS), fond Kraljevska banka uprava Dravske banovine, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo (AS 76), konv. št. 108.

¹⁰ Jadranska banka ima lastno monografijo Milan Pahor: Jadranska banka v Trstu. Trst 1996 (dalje Pahor, Jadranska banka). Glede Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo gl. Žarko Lazarevič: Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani do druge svetovne vojne. V: Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 1007-1016. O slovenskem bančništvu med svetovnima vojnama glej Avgust Tosti: Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni. Ljubljana 1989 (dalje Tosti, Denarni zavodi); Drago Potočnik: Slovensko denarništvo 1918-1938. V: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 444-457, Žarko Lazarevič, Jože Prinčič: Bančniki v ogledalu časa. Ljubljana 2005, (dalje Lazarevič, Prinčič, Bančniki) zlasti str. 16-29; Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo 1913-1941. V: Bančni vestnik, 1984, 33/9, str. 267-272.

¹¹ Za industrijske so bili v razpravi šteti obrati, ki so zaposlovali več kot 20 delavcev in razpolagali z vsaj 10 konjskimi močmi (KM) pogonske sile, pri čemer smo se držali smernic avstrijske industrijske statistike. Klaus Tenfelde: Unternehmer in Deutschland und Österreich während des 19. Jahrhunderts: Forschungsprobleme. V: Helmut Rumpler (ur.), Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Moder-

Kranjske. V vzorec smo zajeli 22 podjetij, ki so bila vpisana v registra trgovinskih sodišč v Ljubljani in Novem mestu in so torej delovala ter imela svoj sedež na območju Ljubljane, njene okolice, Gorenjske in Dolenjske. V vzorcu so zajeta vsa industrijska podjetja na omenjenem ozemlju, pri katerih so imele izbrane banke večinski lastniški delež.¹² Daleč največja koncentracija sedežev podjetij (več kot 70 odstotkov) je bila v Ljubljani in njeni okolici. Nekatere firme so imele sedež v Ljubljani, čeprav je bil tovarniški obrat drugje, na primer Tovarna klobukov Šešir, katere obrat je stal v Škofji Loki, ter veliko tekstilno podjetje Mautner, ki je imelo predilnico v Litiji, tkalnico pa v Preboldu. Izbira Ljubljane se zdi logična, saj je predstavljala središče trgovine in denarništva tiste dobe.¹³ Ljubljani je sledila Gorenjska, kjer so imela sedež štiri podjetja. Na Dolenjskem pa sta se nahajala le dva sedeža industrijskih družb.

Pri pregledovanju arhivskega gradiva se je izpostavila problematika načina udeležbe bank v industriji, ki v pričujoči razpravi zavzema osrednje mesto. Pokazalo se je, da so se bančne ustanove v industrijo vključevale na tri načine, in sicer z nacionalizacijo, prevzemom že obstoječega podjetja ter z ustanovitvijo nove družbe. Najprej bomo obravnavali splošne značilnosti vključevanja bank v industrijo, nato pa se bomo posvetili še vsaki obliki bančne udeležbe posebej. Te so ponazorjene s konkretnimi primeri podjetij, s poudarkom na do sedaj neraziskanih in zanimivejših, predvsem pa tistih, pri katerih je prišlo do konflikta med banko in ostalimi udeleženci pri podjetju.

V razpravi predstavljeno arhivsko gradivo smo v glavnem črpali iz dveh virov: fonda oddelka za trgovino, obrt in industrijo banske uprave Dravske banovine, v katerem se nahajajo konvoluti v vzorec zajetih delniških družb, ter fonda Trgovinskega sodišča v Ljubljani.

Banke in industrijska podjetja med obema vojnama

V prvem poglavju si bomo ogledali nekatere splošne značilnosti bančne udeležbe v slovenski industriji, pri čemer nas zanima predvsem, v katerem obdobju so se banke najpogosteje vključevale v industrijo, na kakšen način, katere industrijske panoge so se jim zdele najprivlačnejše ter katero pravno-organizacijsko obliko so za industrijsko dejavnost najraje uporabljale. Kot smo omenili že v uvodu, so bile temeljne vrste udeležbe bank v industriji nacionalizacija, prevzem že obstoječega podjetja ter ustanovitev novega podjetja.

niesierung in Österreich und Deutschland 1867/71 bis 1914, Wien/München 1991, str. 129. Tovrstne podatke smo črpali predvsem iz anket, ki jih je v medvojnem času izvajala zbornica za TOI v Ljubljani in se nahajajo v fondu ARS, fond Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani (AS 448), fasc. 309.

¹² Zaradi tega kriterija v vzorec nismo vključili Kranjske industrijske družbe.

¹³ Albin Ogris je ob statističnem pregledu trgovinskih registrov ugotovil, da je za sedež podjetja najugodnejše "tam, kjer se stekajo glavni toki menjalnega in posredovalnega prometa /.../ Zato je Ljubljana mogla in morala na sebe pritegniti skoraj tretjino vseh vpisov". Dr. A. Ogris, *Gospodarsko desetletje 1919-1928 v Sloveniji po trgovinskih registrih in po katastrih* Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. V: *Na gospodarskih ogledih po Sloveniji*. Ljubljana 1930, str. 3.

Tabela 1: Pogostnost bančne udeležbe v industriji po obdobjih

	Oblika udeležbe			Skupaj
	Nacionalizacija	Prevzem	Ustanovitev nove družbe	
1919-1924	7	5	3	15
1925-1930	1	2	3	6
1931-1941	0	1	0	1
Skupaj	8	8	6	22

Faze razvoja medvojnega gospodarstva, kot so navedene v tabeli 1, zahtevajo kratko pojasnilo. Času po prvi svetovni vojni je dala pečat hitra industrializacija, ki jo je po eni strani pospeševalo povpraševanje po dobrinah v pomanjkanja polnem jugoslovanskem vsakdanu, po drugi strani pa huda inflacija. Leta 1925 je nastopila t. i. deflacijska kriza, ki je bila rezultat večletnih prizadevanj vlade in Narodne banke za stabilizacijo dinarske valute. Po začetnem šoku si je industrija kmalu opomogla in obdobje na koncu dvajsetih let je bilo v znamenju njenega hitrega razvoja. Zelo hud udarec za skoraj vse industrijske panoge je predstavljala velika gospodarska kriza, ki je v Jugoslaviji izbruhnila okoli leta 1930 in trajala vse do sredine tridesetih let.¹⁴ Faze, navedene v tabeli 1, v grobem ustrezajo tem trem razvojnim obdobjem. Z njeno pomočjo lahko sklenemo, da je zlato dobo bančne udeležbe v industriji nedvomno predstavljalo šest let trajajoče obdobje od leta 1919 do leta 1924, v katerem so vse tri oblike vključevanja bank v industrijo dosegle vrh. Banke so se tedaj najraje udeleževale nacionalizacij. Malce redkeje, a vseeno najpogosteje v celotnem medvojnem obdobju, so se lotevale prevzemov že obstoječih firm, medtem ko je bilo ustanavljanje novih na zadnjem mestu. V drugem obdobju, od leta 1925 do konca dvajsetih let, se je bančna dejavnost v industriji več kot prepolovila, predvsem zaradi upada nacionalizacij in prevzemov. Po letu 1924 se je zgodila le še nacionalizacija češkega podjetja Kolinska. Tudi aktivnost na področju prevzema podjetij je precej zamrla. Primat je prevzelo ustanavljanje novih podjetij, ki je bilo v prvi fazi najmanj priljubljeno. Obdobje gospodarske krize je prineslo skoraj popolno prekinitev dejavnosti bank na industrijskem področju, kar je povsem razumljivo, če upoštevamo likvidnostne težave, s katerimi so se banke tedaj morale spopadati,¹⁵ obenem pa je kriza silovito prizadela tudi nekatera podjetja, pri katerih so bile udeležene.¹⁶ Seveda tudi sam krizni čas ni bil naklonjen kakršnim koli industrijskim podvigom. Izjemo predstavlja le ena izmed najtrdnjših bank medvojne dobe, Kreditni zavod za trgovino in industrijo, ki je leta 1934 sodelovala pri preobrazbi jarške Industrije platnenih izdelkov v delniško družbo. Ne preseneča, da se je Kreditni zavod odločil za prevzem podjetja tekstilne panoge, ki je med vsemi najmanj čutila udarce gospodarske krize, vendar je bil ta primer izjema in ne pravilo. Banke so tudi v drugi

¹⁴ Žarko Lazarevič: Industrializacija, obrt, trgovina. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 450-456.

¹⁵ Ljubljanska kreditna banka in Zadržna gospodarska banka sta, prva leta 1932, druga leta 1934, morali poseči po zakonski zaščiti v obliki odloga izplačil denarnih vlog, v drugi polovici tridesetih let pa je sledila še sanacija obeh zavodov. Lazarevič, Prinčič, Bančniki, str. 21-23.

¹⁶ Gospodarsko krizo so občutila številna podjetja v našem vzorcu, kot na primer Strojne tovarne in livarne, Tovarna klobukov Šešir, Stavbna družba itd.

polovici tridesetih let, ko se je vihar gospodarske krize že polegel, raje obdržale podjetja, pri katerih so že bile udeležene, in se niso več spuščale v nove podjetniške podvige. K temu sta pripomogli tudi sanaciji Ljubljanske kreditne banke in Zadrugne gospodarske banke v drugi polovici tridesetih let. Globalno gledano sta bili v medvojnem času med bankami najbolj priljubljeni vrsti udeležbe v industriji nacionalizacija in prevzem podjetij, medtem ko je bilo ustanavljanje novih družb manj pogosto. Sklenemo z ugotovitvijo, da je udeležba bančnih zavodov v industriji med letoma 1919 in 1924 doživela svoj zenit, v drugi polovici dvajsetih let polagoma padala, konec pa jo je bilo po letu 1930, ko so slovensko poslovno bančništvo "zadele posledice gospodarske krize".¹⁷

Grafikon 1: Udeležba bank v podjetjih po industrijskih strokah¹⁸

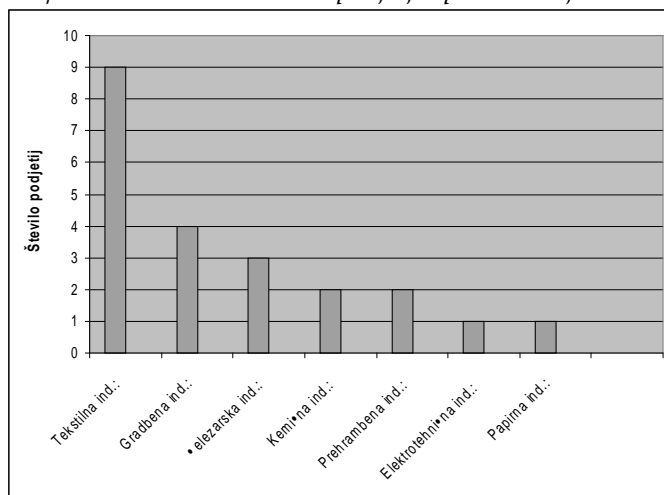

Tabela 2: Vrsta bančne udeležbe pri podjetjih tekstilne stroke

Prevzem	Ustanovitev nove družbe	Nacionalizacija	Skupaj
5	3	1	9

Iz grafikona 1 je jasno razvidno, da so se bankam zdela investicijsko daleč najprivlačnejša podjetja tekstilne stroke. To ne preseneča, saj je bila v prvi Jugoslaviji tekstilna industrija ena izmed najhitreje rastočih industrijskih panog, ki ji celo velika gospodarska kriza v tridesetih letih ni mogla priti do živoga.¹⁹ Sloven-

¹⁷ Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo 1900-1930, str. 61.

¹⁸ Razdelitev industrijskih strok smo povzeli po Jože Šorn: Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama. V: Kronika, 1959, št. 1, str. 10-21.

¹⁹ "Od vseh industrijskih panog, ki so zastopane v Sloveniji, zaznamuje v povojnih letih najmočnejši razmah tekstilna stroka. /.../ Razno tekstilno blago spada med najnujnejše vsakodnevne potrebe širokih slojev prebivalstva ter je umljivo, da je za ljudi, ki so želeli vložiti svoj denar v industrijo, bila vprav tekstilna stroka najbolj vabliva. Potreba po raznem tekstilnem blagu je v naši državi ogromna." Adolf Golia: Industrija v Sloveniji. V: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 377. Ivo Lah je v istem zborniku ugotovil, da tekstilna industrija "med svetovno gospodarsko krizo ni skoraj nič trpela". Ivo Lah: Razvoj zaposlenosti v Sloveniji po svetovni vojni. V: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 403.

skim podjetjem se je po prevratu za tekstilne izdelke ponujal širok in potrošniško nezahteven jugoslovanski trg. Udeležbe bank v tekstilnih podjetjih ne moremo strogo časovno omejiti, ker je bila aktualna ves čas dvajsetih in še celo v prvi polovici tridesetih let. Najbolj priljubljen način udeležbe bančnih ustanov v tekstilni stroki je bil prevzem že obstoječega podjetja (glej tabelo 2). Sledi ustanavljanje novih družb, primer nacionalizacije pa je le eden. To je razumljivo, če upoštevamo, da se je slovenska tekstilna industrija razmahnila šele v poprevratni dobi ter da je imel koncern Mautner, za katerega nacionalizacijo je poskrbela Ljubljanska kreditna banka na začetku dvajsetih let,²⁰ v lasti vse večje tekstilne obrate na naših tleh.

Na drugem mestu po priljubljenosti je bila gradbena industrija, ki je bila v nasprotju s tekstilno precej bolj podvržena konjunkturalnim nihanjem, med veliko gospodarsko krizo pa je sploh zelo trpela.²¹ Ob tem se nam zastavlja vprašanje, zakaj so bile banke pripravljene sodelovati v tovrstnih podjetjih. Odgovor se skriva v dejstvu, da vse udeležbe spadajo v obdobje od leta 1919 do leta 1922, torej v čas največje povojne gradbene konjunkturo.²² Deflacijska kriza sredi dvajsetih let je v gradbeno dejavnost prinesla zastoj, zato je razumljivo, da se od takrat banke niso več spuščale v gradbene vode.²³ Eno gradbeno podjetje v našem vzorcu (Portland-cementna tovarna, ki se ji bomo podrobneje posvetili v nadaljevanju) je propadlo, medtem ko so druga tri poslovala vse do konca druge svetovne vojne. Prednosti gradbenih podjetij pod bančnim vplivom sta bili zlasti njihova velikost in trdna kapitalna podlaga, ki sta jim pomagali prebroditi krizna obdobja.

Tudi udeležbe pri podjetjih železarske stroke sodijo v zgodnja dvajseta leta. Med njimi je velika gospodarska kriza najbolj prizadela Strojne tovarne in livarne, ki so morale zaradi prezadolženosti v drugi polovici tridesetih let v stečaj, a šele po tem, ko sta največji delničarki, Jadransko-Podunavska banka ter Ljubljanska kreditna banka, večinski paket delnic prodali ljubljanskemu odvetniku Milanu Lileku.²⁴ V nasprotju s Strojnimi tovarnami sta Tovarna verig v Lescah in Saturnus brez večjih težav poslovala do konca druge svetovne vojne.

Tabela 3: Pravno-organizacijska oblika podjetij, pri katerih so sodelovale banke

Delniške družbe	18
Družbe z omejeno zavezo	4
Skupaj	22

Sedaj si oglejmo, kateri pravno-organizacijski obliki podjetij so banke dajale prednost. Če pogledamo tabelo 3, vidimo, da so bile to delniške družbe. Precej za

²⁰ France Kresal: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana 1976, (dalje Kresal, Tekstilna industrija) str. 56-58.

²¹ Iz poročila Združenih opekarn, d. d., ki so bile del koncerna Jadransko-Podunavske banke, za poslovno leto 1934: "Gradbena delavnost, od katere zavis v veliki meri vse gospodarsko življenje, /.../ je bila v letu 1934 na najnižjem nivoju vseh povojnih let. Največja ovira gradbenega gibanja je nemobilnost denarnih zavodov in iz te nemobilnosti izvirajoče pomanjkanje gotovine."ARS, AS 76, konv. št. 125.

²² Kresal, Tekstilna industrija, str. 265.

²³ Uprava Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo, ki je bil večinski lastnik Stavbne družbe, d. d., je v poročilu za poslovno leto 1925 ugotovila, da se je gradbena stroka nahajala v "trajni stagnaciji". Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 362, t. e. 370.

²⁴ ZAL, LJU 88, Rg B1, št. 110.

njimi so capljale družbe z omejeno zavezo. Glavna prednost delniških družb pred drugimi vrstami podjetij je bila preprosto pridobivanje kapitala in kredita; olajšan dostop do teh dveh, za vsako kapitalistično industrijsko podjetje zelo pomembnih dejavnikov, je bil torej temeljni faktor premoči delniških družb, saj je posledično pogojeval njihovo tehnično in cenovno premoč, ki so jo omogočale sprotne in pravočasne investicije v modernizacijo obrata. Zato so delniške družbe, pri katerih so bile neposredno kapitalsko udeležene banke, uživale večjo konkurenčno sposobnost in odpornost pred gospodarskimi krizami. Učinkovito metodo večanja kapitala so predstavljale emisije novih delnic, ki so po eni strani podjetjem omogočale nove investicije, po drugi strani pa so bankam prinašale zaslužek s provizijami, povezanimi s povečanjem delniškega kapitala.²⁵ Dodatno ugodnost neposredne kapitalske udeležbe banke pri industrijski delniški družbi je predstavljal zaslužek, ki ga je prejela z dividendo, odmerjeno glede na čisti dobiček podjetja. Čim več delnic neke družbe je imela banka v lasti, tem večjo vsoto je prejela na račun dividend.

Neposredna kapitalska udeležba bank v delniških družbah je bila dvojna: če je imela banka v lasti večinski paket delnic družbe, je bila slednja del njenega koncerna, če pa je bila pri podjetju udeležena z manjšo količino delnic, je šlo le za "udeležbo".²⁶ V družbah, v katerih je bila udeležena le ena banka, je bila ta vedno največja posamična delničarka, pogosto pa tudi lastnica večine delnic, kar ji je zagotavljalo prevlado v telesih s pravico odločanja, zlasti v upravnem odboru in na občnem zboru delničarjev. Tu omenimo le primer Združenih opekarn, katerih delniška glavnic se ves čas obstoja podjetja ni spreminjala. V delniški družbi, ki je nastala z združitvijo dveh posamičnih firm, Vidic & co. na Viču pri Ljubljani in I. Knez na Brdu pri Ljubljani v delniško družbo, je bila Jadranska banka udeležena s 40 odstotki delniške glavnice, kar jo je naredilo za največjo posamično delničarko opekarne. Skozi leta si je z nakupi pridobila večinski delež delnic, tako da je imela leta 1941 v svoji lasti 51 odstotkov glavnice.²⁷ Banke so torej težile k pridobivanju večinskega lastniškega deleža industrijskih podjetij, ki jim je zagotavljal popoln nadzor nad njihovim poslovanjem.

Obstajajo primeri, ko je pri delniški družbi naenkrat sodelovalo več bančnih zavodov, vendar je bil eden vedno lastnik večje količine delnic in je kazal težnjo po pridobivanju monopola v podjetju.²⁸ Po navadi je taka družba spadala v koncern določene banke, medtem ko je bila druga banka pri podjetju udeležena samo z manjšim kapitalskim deležem. S skupno udeležbo dveh ali treh bank pri industrijskem podjetju se je oblikoval konzorcij.²⁹ Lep primer predstavljajo Strojne tovarne in livarne, d. d., v Ljubljani, ki so nastale s "*prevzetjem tovarn Kastelic & Žabkar, G. Tönnies in Maks Samassa*". Zadnji dve podjetji sta bili v rokah kranjskih Nemcev, zaradi česar si je Jadranska banka takoj po koncu vojne za cilj zadala njuno nacionalizacijo. Čeprav je uspela vzbuditi zanimanje za stvar pri drugih denarnih zavodih ter slovenskih poslovnežih, Samassa in Tönnies nista hotela slišati za prodajo. Zato se je Jadranska banka znašla tako, da se je odločila "*prevzeti tovarno Kastelic & Žabkar in z grožnjo, da isto povečamo ter da z njo ta nemška podjetja s konkurenco oslabimo ali onemogočimo, pritisnemo na lastnike nave-*

²⁵ Hilferding, n. d. Ljubljana 1980, str. 139-144.

²⁶ ARS, AS 76, konv. št. 108, Letna poročila Zadružne gospodarske banke.

²⁷ ARS, AS 76, konv. št. 125.

²⁸ Za primera glej v nadaljevanju Tovarno klobukov Šešir v Škofji Loki in Tovarno verig v Lescah.

²⁹ Košak, n. d., str. 96.

denih tovarn, da nam iste prodajo". Načrt je uspel in nemška podjetnika sta se vdala. Jadranska banka je h kapitalski udeležbi pri novoustanovljeni delniški družbi pritegnila še Ljubljansko kreditno banko, ki je imela ves čas obstoja podjetja v rokah približno 20 odstotkov delnic, medtem ko je bila Jadranska banka najprej največja posamična delničarka, nato pa je z večanjem delniške glavnice kmalu postala večinska lastnica Strojnih tovarn in livarn.³⁰ Na splošno sta bili prevzemanje novih emisij delnic³¹ in nakup deležev drugih družabnikov najpriročnejši orodji za dosego prevlade v nekem podjetju.

Nadaljnji razlog, da so v vzorcu delniške družbe na prvem mestu, je ta, da je pri večini obravnavanih podjetij šlo za večje enote, ki so tako za sprotno poslovanje kot za obsežne investicije potrebovale velik kapital v obliki delniške glavnice in bančnih kreditov. Taki kreditorejmalci so bili za vsako banko seveda precej privlačni, kajti kreditna obrestna mera je bila v dvajsetih letih precej visoka,³² kar je včasih motilo podjetnike, ki so sodelovali pri takih družbah. Za ilustracijo navedimo primer Tovarne klobukov Šešir v Škofji Loki, katere največja delničarka je bila Zadružna gospodarska banka. Na občnem zboru družbe leta 1924 je majhen delničar in upravni odbornik Florijan Janc izrazil željo, "da bi se skrbelo za to, da se obrestne mere pri bankah znižajo", a ga je Ivan Slokar, ravnatelj Zadružne gospodarske banke, hitro utišal s pojasnilom, "da zadeva spada v upravni svet. Da posamezni bančni zavodi, dokler je tako tesno za denar in splošna obrestna mera tako visoka, ne morejo ničesar ukreniti, ker se morajo ravnati po stanju denarja na trgu in po občnih ekonomičnih pravilih." Na koncu pa je le izrazil upanje, "da se bode trg kmalu opomogel, ker se že kaže, da prihaja več razpoložljivega denarja na dan in je pričakovati tudi, da se bo obrestna mera znižala".³³ Če je bila banka lastnica največjega paketa delnic neke družbe, je bila slednja tako glede najemanja kredita kot tudi vseh drugih finančnih poslov dolžna postati izključno njena stranika, kar je banki prinašalo zaslužek od obresti in raznih provizij, obenem pa se je med ustanovama spletla zelo tesna vez. Skratka, delniške družbe so bile najprimernejša organizacijska oblika za velika sodobna industrijska podjetja, ki so za svoje delovanje potrebovala velik kapital, in ravno pri takih podjetjih so kapitalsko močne banke najraje sodelovale. Družbe z omejeno zavezo so bile primerne za manjša podjetja, ki so potrebovala tudi manjša sredstva in prinašala manjši zaslužek. Zaradi tega so bile za banke manj zanimive.

Za konec poglavja si pogledimo, kaj nam o udeležbi bank v industriji povedo številke o deležu delniškega kapitala industrijskih družb, pri katerih so bile neposredno udeležene banke. Izračun na podlagi statističnih informacij je pokazal, da je junija 1928 delež pri skupni vsoti glavnice vseh industrijskih delniških družb, registriranih pri trgovskih sodiščih v Ljubljani in Novem mestu, za podjetja, pri katerih

³⁰ ARS, AS 76, konv. št. 134, ZAL, LJU 88, Rg B I, št. 110.

³¹ Povišane delniške glavnice so industrijske družbe porabile predvsem za investicije v razširitev in modernizacijo obratov. Enako strategijo je za avstrijske delniške družbe v medvojnem obdobju ugotovil Alois Mosser. Gl. Alois Mosser, Alice Teichova: Investment behaviour of industrial joint-stock companies and industrial shareholdings by the Österreichische Credit-Anstalt: inducement or obstacle to renewal and change in industry in interwar Austria. V: The role of banks in the interwar economy, Cambridge 1991, str. 130.

³² Leta 1924 je dr. Pipuš ugotavljal, da je slovensko gospodarstvo "ubijala obrestna mera, po kateri dajejo naše banke kredit". Le-ta naj bi znašala od 25 do 50 odstotkov! Dr. R. Pipuš, Bančne obresti. V: TL, št. 153, 27. 12. 1924.

³³ ZAL, LJU 88, Rg B II, št. 1.

so bile neposredno kapitalsko udeležene banke, znašal 62 odstotkov;³⁴ banke so bile torej neposredno udeležene pri več kot polovičnem deležu delniškega kapitala vseh industrijskih družb na bivšem Kranjskem. Vendar ta podatek hitro zbledi, ko upoštevamo, da je skupna vsota delniških glavnice industrijskih družb na omenjenem področju dosegla le dobro polovico 200-milijonske glavnice največje industrijske družbe na slovenskih tleh, Trboveljske premogokopne družbe.³⁵

Oblike bančne udeležbe v industrijskih podjetjih

Udeležbo bank v industrijskih podjetjih lahko razdelimo na kapitalsko in podjetniško, ki sta bili med seboj neločljivo povezani. Pri kapitalski udeležbi so bile banke lastniško udeležene pri delniški glavnici, kar je vedno pomenilo tudi podjetniško udeležbo. Banke so zato podjetja pod njihovim vplivom upravljale in nadzorovale z imenovanjem svojih predstavnikov v vrhovna organa delniške družbe, upravni odbor in nadzorni svet. Upravni odbor je bilo vrhovno kolektivno telo vsake delniške družbe, odgovorno za njeno vodenje in odločanje o vseh pomembnejših zadevah. Tudi nadzorni svet je bil kolektivno telo z nalogo nadzora nad poslovanjem družbe. V vodstva družb z omejeno zavezo so banke nastavljal poslovodje, pooblaščen za sprejemanje temeljnih podjetniških odločitev.³⁶

1. Nacionalizacija

Nacionalizacije podjetij so bile najpogostejše v prvi polovici dvajsetih let. Tu se ne mislimo podrobneje ukvarjati s samim procesom nacionalizacije, saj je bilo o njem že veliko napisanega.³⁷ Bistvo institucionalno podprte nacionalizacije je bilo v tem, da je *"večinski del lastništva prešel iz tujih rok v roke tistih domačinov, ki imajo dovolj kapitala"*. Šlo je za *"načelno narodnogospodarsko zadevo"*.³⁸ Milko Brezigar je v Osnutku slovenskega narodnega gospodarstva septembra 1918 zapisal, da bo Slovence šele nacionalizacija iz naroda *"v etičnem in kulturnem"* smislu naredila za *"gospodarski narod"*. *"Z nacionaliziranjem premoženja smemo pričakovati evolucijo duhov, kulturno, gospodarsko in politično renesanso."*³⁹ Nacionalizacijo je Brezigar označil za prednostno nalogo jugoslovanskih in slovenskih bančnih zavodov v prekratnem obdobju: *"Njih naloga bo spraviti velepodjetja, v katerih je obrat na za-*

³⁴ Skupna glavnica 32 industrijskih delniških družb, delujočih na območju trgovinskih sodišč Ljubljana in Novo mesto, ki so ustrezale našim kriterijem (glej opombo 10), je bila 103,6 milijona dinarjev, skupna glavnica 17 industrijskih delniških družb, pri katerih so bile neposredno udeležene banke, pa je znašala 64,25 milijona dinarjev. Preračunano po: Prispevki h gospodarski statistiki Slovenije. Ljubljana 1928, str. 66-86.

³⁵ Okoli 200 milijonov dinarjev je štela tudi glavnica vseh petih v raziskavo zajetih bank, kar jasno priča o njihovi kapitalski premoči nad industrijskimi delniškimi družbami na obravnavanem ozemlju. Op. cit.

³⁶ V medvojnem času sta delniške družbe in družbe z omejeno zavezo zakonsko urejala: Verordnung der Ministerium des Innern, der Finanzen, des Handels, der Justiz und des Ackerbaus vom 20. September 1899, ki jo je leta 1937 nadomestil Trgovinski zakon za Kraljevino Jugoslavijo.

³⁷ Gl. Rudolf Marn: Nacionalizacija in sekvestracija tujih podjetij. V: Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 368-369, Jože Šorn: Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924. Ljubljana 1997, (dalje Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih) str. 183-221.

³⁸ Jože Šorn, Slovensko gospodarstvo med dvema vojnoma. V: Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 691.

³⁹ Milko Brezigar: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918, str. 14.

družni podlagi nemogoč ali pa nepriporočljiv, v naše roke ter jih financirati."⁴⁰ Ker je pri nacionalizacijah šlo večinoma za velika podjetja, je bil za njihovo izvedbo potreben znatni kapital, ki so ga imeli akumuliranega le bančni zavodi. V praksi je nacionalizacija vseh podjetij v našem vzorcu potekala tako, da so banke prevzele več kot polovico delniške glavnice in v upravni odbor družbe imenovale slovensko oziroma jugoslovansko večino.⁴¹ Zakonsko podlago za izvedbo nacionalizacije sta predstavljali Naredba Narodne vlade SHS v Ljubljani o nadziranju podjetij in zemljišč z dne 30. decembra 1918⁴² in Naredba osrednje vlade o popisu, sekvestru in likvidaciji imovine neprijateljskih podanikov z dne 30. aprila 1919.⁴³

Tabela 4: Število nacionalizacij, ki so se jih udeležile posamezne banke

Ime banke	Število podjetij
Jadranska banka	5
Kreditni zavod za industrijo in trgovino	4
Ljubljanska kreditna banka	3
Slavenska banka	1
Zadružna gospodarska banka	0

Nacionalizacij podjetij sta se najbolj živahno udeleževali Jadranska banka⁴⁴ ter Kreditni zavod (glej tabelo 4). Slednji je imel pri nacionalizacijah srečnejšo roko kot Jadranska banka in je v svoj koncern uvrstil šopek velikih in uspešnih podjetij, kot so bila Pivovarna Union, Stavbna družba in Kolinska. Pivovarno Union in Stavbno družbo je najprej nacionalizirala Jadranska banka, ki je kmalu za tem, v letu 1923, zabredla v finančne težave in bila "prisiljena odprodati svojo večinsko udeležbo".⁴⁵ Na pomoč ji je priskočil Kreditni zavod, pri katerega nacionalizaciji je, ironično, Jadranska banka odigrala pomembno vlogo, in od nje kupil delnice obeh podjetij. Nacionalizacije nekaterih firm iz našega vzorca so bile obravnavane že v literaturi,⁴⁶ zato se bomo tu osredotočili na manj znan primer, pri katerem se je opekla Jadranska banka, ki se je nacionalizacij pogosto lotevala prenažno in preveč nepremišljeno. To jo je privedlo do omenjenih plačilnih težav, zaradi katerih se je bila prisiljena združiti s Podunavskim trgovačkim akcijskim društvom v Beogradu. Tako je leta 1924 nastala Jadransko-Podunavska banka. Težišče njenega

⁴⁰ Prav tam, str. 149.

⁴¹ Zaradi manj kot 51 odstotka delnic v lasti domačih kapitalistov, v vzorec nismo uvrstili Kranjske industrijske družbe, pri kateri je bil z majhnim paketom delnic udeležen Kreditni zavod za trgovino industrijo.

⁴² Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 4. 1. 1919, št. 31.

⁴³ To so bili državljani "Avstro-Ogrske, nemškega cesarstva, otomanske države". Uradni list deželne vlade za Slovenijo, 20. 5. 1919, letnik 1, št. 95.

⁴⁴ "Vodstvo banke se je odločilo, da bo načelno podprlo odkup industrijskih in trgovskih družb, ki naj iz tujih pridejo v domače roke." Pahor, Jadranska banka, str. 177.

⁴⁵ Pahor, Jadranska banka, str. 154. Hočevar piše, da je pri Jadranski banki "leta 1923 prišlo do izgube vlog v višini 150 milijonov din". Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo 1913-1941. V: Bančni vestnik, 1984, str. 267.

⁴⁶ Nacionalizacijo Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode je natančno obdelal Jože Šorn: Razvoj papirnice Vevče, Ljubljana, 1956, (dalje Šorn, Papirnica Vevče) str. 42-49. Nacionalizacijo tekstilnih tovarn v Litiji in Preboldu (Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, d. d.) je popisal Kresal, Tekstilna industrija, str. 54-58 in 98-103. Podatke o nacionalizaciji Pivovarne Union, d. d., Stavbne družbe, d. d., ter Strojne tovarne in livarne, d. d., prinaša Tosti, Denarni zavodi, str. 154-156.

delovanja je postalo srbsko ozemlje, obenem pa je imela nova uprava prejšnje delovanje Jadranske banke v poprevratnih letih za preveč zaletavo ter je ubrala pot umika iz nekaterih industrijskih podjetij.⁴⁷

Za slabo poslovno potezo Jadranske banke se je med drugim izkazala tudi nacionalizacija tovarne portlandskega cementa v gorenjski Mojstrani. Sedež leta 1896 ustanovljene družbe je bil na Dunaju, kajti njeni lastniki so bili avstrijski Nemci. Na podlagi podatkov iz trgovinskega registra sklepamo, da je Jadranska banka družbo nacionalizirala leta 1920. Zaradi sporov in zapletov v odnosih med Jugoslavijo in Avstrijo so nacionalizirano podjetje v ljubljanski trgovinski register vpisali šele junija 1924. V prvih letih poveljne gradbene konjunktore je dobro uspevalo. Težave so se začele leta 1924, ko je nastopila stagnacija v gradbeni stroki, obenem pa je podjetje pričelo čutiti tujo konkurenco. V poslovnem letu 1924 si je pridelalo že milijonsko izgubo. Ne glede na vse te slabe znake je Jadranska banka še naprej vlagala v podjetje, na kar kažeta zvišanje delniške glavnice, za katero je jamčil "*sindikát pod vodstvom Jadransko-Podunavske banke*", od 187.500 na tri milijone dinarjev in naraščanje aktivne postavke v bilanci. A vse to ni preprečilo, da družba ni še naprej poslovala z izgubo. Zaradi tega je bil upravni odbor novembra 1926 prisiljen ustaviti obratovanje. Za neuspeh je bilo več razlogov: huda tuja konkurenca, ki je povzročila padec prodaje, tehnična zastarelost ter odročna lega, ki je močno podražila prevoz izdelkov po železnici. Obrat so ustavili le začasno. Produkcijo so po dveletnem premoru obnovili leta 1928. Uprava podjetja se je za nov pogon proizvodnje dobro pripravila. Stopila je v stik z direktorjem cementarne v Zidanem Mostu, kemikom M. Rozmanom, ki je pripravil načrt povečanja in razširitve produkcije. Uprava je izkušenega strokovnjaka Rozmana imenovala tudi za direktorja Portland-cementne tovarne. Investicije za njeno posodobitev so dosegle slab milijon dinarjev. Uprava se je odločila za nakup strojne opreme cementarne v Laškem, domislila pa se je tudi nekaterih novih poslovnih strategij, ki naj bi podjetje pripeljale na zeleno vejo. Glavni prioriteti sta bili pocenitev produkcije, izboljšava in modernizacija tehnične opreme ter produkcijskega procesa, za povečanje rentabilnosti pa so uvedli tudi izdelavo apna. Z namenom pridobivanja surovin so od Kmečke zadruge Dovje kupili breg Gradišče. A ves trud je bil zaman, saj so že istega leta izbruhnile številne težave: produkcija apna ni uspela, prinašala je le izgubo, zato so jo morali v zelo kratkem času popolnoma ustaviti. Preurejanje tovarne in uvajanje nove metode proizvodnje je trajalo predolgo, da bi lahko v pravem času začeli produkcijo cementa, obenem pa je še povečalo proizvodne stroške. Olje na ogenj so prilile še nizke cene cementa. Podjetje je med letoma 1928 in 1929 zopet poslovalo z milijonskimi izgubami. Zato ne čudi, da je uprava videla edini izhod iz nastalega položaja v čimprejšnji prodaji podjetja. Interesenta za nakup je našla v Trboveljski premogokopni družbi (TPD), ki je bila za vse nepremičnine družbe pripravljena odšteti 3,5 milijona dinarjev.

⁴⁷ Pahor, Jadranska banka, str. 200-201. Mnenje o nacionalizacijah, ki jih je izpeljala Jadranska banka, je uprava podala na tretjem občnem zboru Jadransko-Podunavske banke leta 1927: "Prenagljeno nacionalizacijo industrije v Sloveniji od strani bivše Jadranske banke in to v času največje inflacije, brez strokovnega poznavanja posla samega, brez osiguranja cenenege dolgoročnega kredita mogoče je - z ozirom na splošno padanje vrednosti in stabilizacijo ekonomskih razmer - le težko, polagoma in z gotovimi žrtvami likvidirati. Naše glavno stremenje bode, da tudi še ostanek nepovoljnega nasledstva iz inflacijskih časov likvidiramo čimprej in s čim manjšo izgubo." Citirano po Pahor, Jadranska banka, str. 232.

Upravni odbor je priložnost takoj pograbil in avgusta 1931 izpeljal prodajo. A ta nagla transakcija ga je pripeljala v spor z delničarji podjetja, ki so se pritožili na bansko upravo. Majhne delničarje, zastopnike nekaj manj kot desetine delniške glavnice, je razjezilo samovoljno ravnanje upravnega odbora, v katerem so sedeli zlasti predstavniki Jadransko-Podunavske banke, ki so po mnenju delničarjev kršili njihovo temeljno pravico, določeno z družbenimi pravili, da o likvidaciji družbe odločajo na občnem zboru. Ker upravni odbor tega ni sklical, je ravnal protipravno. Banska uprava se je z njimi strinjala in hitro razveljavila veljavnost kupne pogodbe. Upravni odbor je svojo odločitev za prodajo utemeljeval takole: *"Ker na modernizacijo tovarne, ki bi stala najmanj osem milijonov dinarjev, ni bilo misliti, posebno še, ker bi bila tudi rentabilnost modernizirane tovarne več kot vprašljiva, se je upravni svet odločil, da poskuša najti kupca, ki bi tovarno za primerno ceno kupil. Samo na ta način je bilo pričakovati, da bodo ob likvidaciji družbe, ki je neizbežna, prišli do kritja vsaj vsi upniki, morda se reši tudi še del delniške glavnice."* Upravni odbor se je moral ukloniti odločitvi banske uprave in sklicati občni zbor, na katerem so odločali o likvidaciji družbe. Občni zbor je potrdil pogodbo med upravnim odborom in TPD, sklenjeno avgusta 1931, s katero so prodali vse družbine nepremičnine za 3.500.000 dinarjev. Likvidacija je bila formalno zaključena leta 1937. S tem je bilo končano poglavje o neuspeli in prenačljivi nacionalizaciji nekega podjetja, ki se je v zgodovino zapisalo kot edino v vzorcu podjetij pri katerem je prišlo do spora med upravo in delničarji, v katerega je morala poseči država.⁴⁸

2. Prevzem manjšega podjetja

Prevzem manjšega podjetja je bil med vojnama zelo priljubljena oblika bančne udeležbe v industriji. O prevzemu govorimo zato, ker je banka zaradi visokih kapitalskih deležev, ki jih je vložila v podjetje v obliki delniške glavnice, postala vsaj največja posamična delničarka, če ne večinska lastnica novonastale družbe. Prvotni lastniki so bili v novem podjetju manjšinski delničarji, a jim je bila pravica do sodelovanja pri vodenju poslov zagotovljena s položajem v upravnem odboru. Pri prevzemih je šlo večinoma za podjetja v lasti posameznikov, lahko pa tudi za javne družbe, komanditne družbe, družbe z omejeno zavezo ali celo delniške družbe. Podjetja posameznikov so se s prevzemom preobrazila v večje, zapletenejše in bolj zbirokratizirane organizacijske enote s kolektivnim vodstvom. Prevzeme so po navadi povzročile težnje lastnikov po povečanju in razširitvi podjetja ob hkratnem pomanjkanju ustreznih denarnih sredstev, s katerimi bi cilj lahko sami uresničili. V pomanjkanju kapitala so se zato podjetniki zatekli pod okrilje kapitalsko močnih bank, ki so bile v letih po prvi svetovni vojni hitro pripravljene zapluti v pogosto nemirne industrijske vode. Ta pripravljenost je bila na vrhuncu v povojni konjunktorni inflacijski dobi, padati pa je začela najprej v času deflacijske krize. Svetovna gospodarska kriza na začetku tridesetih let je zaradi likvidnostnih težav, v katere so zabredli, onemogočile nove udeležbe v industriji pri večini denarnih zavodov. Po koncu gospodarske krize se banke sploh niso več udeleževale novih industrijskih podvigov. Poglavitna razlika med nacionalizacijo in prevzemom podjetja je bila, da je šlo pri slednjem za domača podjetja manjšega obsega. Banke

⁴⁸ ARS, AS 76, konv. št. 491, ZAL, LJU 88, Rg B, zv. 2.

so si nadzor nad poslovanjem v takih novonastalih podjetjih zagotovile z imenovanjem predstavnikov v upravni odbor ter nadzorni svet. V upravnem odboru so po navadi sedeli višji uradniki ali upravni odborniki banke, položaji v nadzornem svetu pa so bili namenjeni nižjim bančnim uradnikom. Obstajajo tudi primeri, ko je banka prevzela delniško družbo, ki jo je že prej ustanovila kaka druga banka, na primer kočevska Tekstilana, pri ustanovitvi katere je sodelovala Slavenska banka, po njenem propadu pa je v podjetje vskočila Zadružna gospodarska banka.⁴⁹ Poleg delniških družb so prevzeta podjetja lahko dobila tudi obliko družb z omejeno zavezo. S pomočjo tabele 5 vidimo, da so bile udeležbe pri tovrstnih podjetniških podvigih precej enakomerno porazdeljene med petimi bankami v našem vzorcu. Podjetja je najraje prevzemala Zadružna gospodarska banka.

Tabela 5: Število podjetij v obravnavanem vzorcu, ki so jih prevzele banke

Ime banke	Število podjetij
Zadružna gospodarska banka	3
Jadranska banka	2
Slavenska banka	2
Kreditni zavod za industrijo in trgovino	1
Ljubljanska kreditna banka	1

O tem, da pri prevzemih podjetij ni vedno vse teklo gladko, priča primer iz zgodnjih let obstoja znanega moščanskega podjetja železarske stroke, Saturnusa. Pot je začelo kot posamična firma Emil Lajovic, tovarna pločevinastih izdelkov v Ljubljani, ki sta jo oktobra 1919 ustanovila Emil Lajovic in tihi družabnik Anton Lampret. S pomočjo arhivskih dokumentov izvemo, da je bilo podjetje na začetku skromnega obsega: "Tvrška je imela za začetek obrata postavljenih celokupno 13 strojev razne vrste in en elektromotor deset HP⁵⁰ ter je pričela z obratovanjem dne 12. februarja 1920. Kmalu po začetku obratovanja pa se je izkazalo, da podjetje v tej velikosti ne bode moglo zadostiti povpraševanju, vsled česar sta tedanja lastnika sklenila povečati produkcijo z nakupom 14 strojev, med temi tudi za izdelavo zarobljenih posod, s katerimi je naraslo število vseh strojev na 27 komadov. V okrepitev kredita tvrške je tako vstopil prejšnji tihi družabnik g. Anton Lampret kot javen družabnik, nakar se je tvrška registrirala dne 12. julija 1920 /.../ kot javna trgovska družba. Naraščajoče cene materialu in nove investicije, osobito čimdalje bolj pereče vprašanje lastne litografije in s to združene lastne stavbe pa so primorale lastnika misliti na povečanje kredita oziroma lastnih sredstev, kar je bilo najlažje potom preureditve javne trgovske družbe v delniško družbo. Družabnik g. Anton Lampret je prevzel preureditev nase in začel pogajanja z Zadružno gospodarsko banko, d. d., v Ljubljani. Pogajanja so potekala počasi in so dozorela z dnem 28. avgusta 1920 do zaključka. Tako je stopila dne 19. septembra 1920 novoustanovljena delniška družba v posest tovarne. Registracije družbe vsled formalnih ovir nismo mogli takoj izvršiti ter je tvrška registrirana šele dne 8. julija 1921 /.../ pod njenim sedanjim imenom.⁵¹ /.../ Upravni svet je takoj razumel potrebe podjetja in

⁴⁹ ARS, AS 76, konvolut št. 444, TL, št. 143, 4. 12. 1923.

⁵⁰ Konjska moč (KM) = Horse Power (HP).

⁵¹ Tovarna izdelkov iz pločevine in kovin Emil Lajovic in drug, d. d.

sklenil sezidati lastno moderno stavbo z moderno strojno opremo na stavbišču, ki ga je v ta namen imela prejšnja tvrdka. /.../ S stavbo se je pričelo dne 6. junija 1921 in so se vsa montažna dela in prenos tovarne iz prejšnjih prostorov v Ljubljani /.../ dovršila z dnem 16. junija 1922, s katerim dnem smo začeli z obratovanjem v novi lastni stavbi." Iz navedenega jedrnatega poročila o nastanku delniške družbe Emil Lajovic izpod peresa dr. Ivana Slokarja, ravnatelja Zadružne gospodarske banke, je razvidno, da sta začela prvotna lastnika bančno pomoč iskati zaradi nezadostnosti lastnega kapitala, povezane s težnjo po razširitvi in modernizaciji tovarne. Zadružni gospodarski banki se je zdela podjetniška priložnost dovolj mikavna, da je na sodelovanje pristala. Prvotna delniška glavnicca 600.000 kron, polovično razdeljena med banko ter Lajovicem in Lampretom, se je zaradi ugodnih poslovnih uspehov in neprestane rasti podjetja kmalu izkazala za nezadostno. Povečanje glavnice na dva milijona kron so sklenili na izrednem občnem zboru decembra 1921. "To zvišanje delniške glavnice je potrebno, ker je treba dograditi tovarno za pločevino in nabaviti stroje in se je vsled nepredvidene podražitve materiala in delavnih sil, prvotni proračun prekoračil." Novo emisijo je prevzela Zadružna gospodarska banka. Sestava prvega upravnega odbora tovarne pločevine je bila v prid Zadružne gospodarske banke, saj je le-ta vanj imenovala tri svoje predstavnike (Dušana Serneca, Janka Jovana ter ravnatelja Ivana Slokarja),⁵² medtem ko sta zasedla prvotna lastnika v upravnem odboru manjšinski položaj. Verjetno tu tičijo klice spora, ki je med starima lastnikoma in zastopniki banke izbruhnil kmalu za tem. Domnevamo, da je bil prevzem nove emisije delnic od Zadružne gospodarske banke, s čimer si je zagotovila večinsko last podjetja, za prvotna lastnika kaplja čez rob.

Na prve znake spora naletimo v zapisniku seje upravnega odbora februarja 1922, na kateri je tekla beseda o obrestni meri, ki jo je Zadružna gospodarska banka določila podjetju. Slokar je Lajovica in Lampreta obdolžil, da sta se "tako rekoč polastila družbe" in da trmasto preprečujeta možnost sporazuma z Zadružno gospodarsko banko. V osnovi je šlo med Lajovicem in Lampretom ter predstavniki Zadružne gospodarske banke za spor glede sprejemanja podjetniških odločitev. Starima lastnikoma ni bilo po godu, da je imela banka premoč v upravnem odboru ter delniški glavnici (Zadružna gospodarska banka je bila tedaj lastnica 1,7 milijona od dveh milijonov kron glavnice). Lajovic je ravnateljstvo banke obtožil, da je pošiljalo "tovarni pisma, s katerimi je spreminjalo obrestno mero brez predhodnega sporazuma"; obenem se je skliceval na dogovor z Zadružno gospodarsko banko, ki naj bi ga z Lampretom sklenila leta 1921 in naj bi zagotavljal enakopravnost obeh strani v podjetju. Slokar je dogovor označil za "spornega" in neveljavnega. Predstavniki Zadružne gospodarske banke so nato tovarniškega ravnatelja Lajovica pri sklepanju o sprejemu kreditne obrestne mere brez težav preglasovali. Dodatni spor je povzročila Lampretova odsotnost na seji. Izkazalo se je, da je bil tedaj na poslovnem potovanju v Nemčiji. Lampretov zaveznik Lajovic je ostale člane upravnega odbora obtožil zarotništva, ti pa so se branili, češ da jih Lampret ni obvestil o potovanju in ga zato niso mogli pravočasno povabiti na sejo. Lampret je zaradi tega na ministrstvo za trgovino in industrijo v Ljubljani kasneje vložil prošnjo za razveljavitev sklepov sporne seje, vendar uspeha ni dosegel.

Konflikt med zastopniki Zadružne gospodarske banke in parom Lajovic-Lam-

⁵² "Precej občevaljavna se zdi domneva, da banke obvladujejo industrijske delniške družbe pri katerih imajo zagotovljena najmanj tri mesta v upravnem odboru." Košak, n. d., str. 81.

pret je dosegel vrhunec 26. aprila 1922 na 12. seji upravnega odbora, ki so se je udeležili predsednik upravnega odbora inženir Sernec in odborniki Lampret, Lajovic, Slokar ter Jovan. Seja se je začela precej nedolžno s prebiranjem Lajovčevega pisma, naslovljenega na Zadružno gospodarsko banko z dne 20. aprila, v katerem je zapisal, da se je zaradi "*skrbi in prevelikega dela*" počutil "*zmučenega, radi česar sem bil danes pri zdravniku. Po temeljiti preiskavi mi je dal zdravnik nasvet, ako hočem ohraniti svoje moči, da se vsaj za nekaj tednov popolnoma odrečem vsakemu delu. Prosim vzemite na znanje, da z današnjim dnem preneham s svojim polnim delom in nastopam štiritedenski zdravstveni dopust. Vodil bom ne glede na to, tako montažo v novi tovarni, kakor tudi tekoče stvari podjetja, le da si pridobim mirnejšega življenja, ostanem doma*". Tukaj je treba bralca opozoriti, da je bil Lajovic vse od nastanka delniške družbe njen ravnatelj. Navedeno pismo se je izkazalo za iskro, ki je razplamtela požar že lep čas tlečega spora. Najprej je predsednik upravnega odbora Dušan Sernec Lajovica opomnil, da bi moral pismo predložiti upravnemu odboru, ki je bil edini upravičen za odobritev dopusta, nakar je dal predlog v sklepanje, pri čemer je pripomnil, da "*se zdi tak delni naprošeni dopust za podjetje neprimeren in da bi moral isti biti popolen*", na kar mu je Lajovic odgovoril, "*da nosi še dalje vso odgovornost, da dopusta faktično še ni nastopil in da se mu odreče, ker mu tega ne dovolijo tekoči posli*". Slokar je Lajovičeve besede na videz preslišal in predlagal, "*da se g. ravnatelju Lajovicu z ozirom na njegovo bolezen dovoli popolni dopust štirih tednov in da prevzame ta čas vodstvo g. predsednik ing. Sernec*". Tedaj je vmes posegel Lajovčev edini zaveznik v odboru, Lampret, in Slokarju očital, "*da se ne bi imelo g. ravnatelja Lajovica siliti na dopust, če sam noče*". Zase se je nato postavil tudi Lajovic, ki je izjavil, "*da prevzame popolno odgovornost in da podjetje vsled njegove bolezni ne bo trpelo. Ko bo pa tovarna popolnoma montirana, se bo vrnil na to zadevo*". Predsednik Sernec je nato dal Slokarjev predlog o popolnem štiritedenskem dopustu za Lajovica na glasovanje. Upravni odbor je bil razdvojen: za sta glasovala dva odbornika, proti ravno tako dva. Gordijski vozal je presekal predsednik Sernec, ki je "*dirmiral*"⁵³ za Slokarjev predlog, nakar je bil le-ta sprejet. Lajovic je zaradi tega takoj zagnal vik in krik ter se začel sklicevati na "*zasebno pogodbo z Zadružno gospodarsko banko, po kateri predsednik nima pravice dirmiranja*". Prekaljeni pravnik Slokar ga je hitro poučil, "*da po pravilih družbe odločuje pri enakosti glasov mnenje predsednika in da, če se opira g. Lajovic na kako privatno pogodbo, mu je odprta civilna pravna pot*". Lajovic pa se ni dal in se je odkrito postavil po robu sklepu upravnega odbora z izjavo, "*da dopust ne nastopa /.../. Nato g. predsednik konstatira, da se g. ravnatelj Lajovic upira sklepom upravnega sveta, s čim je nastala popolnoma nova situacija, prekine sejo za pet minut v svrhu posvetovanja*". Ko so se upravniki ponovno zbrali, je začel Slokar po Lajovicu streljati z vsemi topovi. Obtožil ga je, da ni prvič, da se kot ravnatelj upira sklepom upravnega odbora, pa ne le to, Lajovic naj bi tudi ignoriral kompetenco uprave in si prisvajal pravice, ki so po pravilih pripadale le njej. Slokar je izpostavil dva primera Lajovčeve samovolje: brez posvetovanja z upravnim odborom je odpuštil uradnika družbe, ki je bil obenem zaupnik Zadružne gospodarske banke,

⁵³ Glagol dirmirati izhaja iz avstrijskega pravnškega izraza dirimieren, ki pomeni imeti pravico odločilnega glasu v primeru neodločenega izida glasovanja. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache, Band 2, Mannheim 1999, str. 826.

poleg tega pa je brez dovoljenja uprave uporabljal službeno stanovanje. Slokar je nadaljeval: *"Že ta dejstva bi zadostovala kot dokaz, da ne more večina upravnega sveta imeti do g. Lajovica onega zaupanja, ki je neobhodno potrebno napram vodilnemu uradniku tako velikega podjetja. Potem moram še dodati, da je g. Lajovic pri zadnjem sestanku z menoj in g. predsednikom, ki se je vršil približno pred enim tednom v moji sobi, se spozabil tako daleč, da je v grozečem tonu izjavil: Jaz vam samo toliko povem, da boste videli, če dobite vi tovarno v roke, kakšno tovarno boste dobili in kaj boste imeli od te tovarne. Na podlagi vseh teh dejstev predlagam, da se g. Lajovic [...] takoj odpusti iz službe kot ravnatelj, brez odpovednega roka."* Lajovic se je vseh očitkov branil, a to mu ni kaj prida pomagalo, saj je Slokar njegove argumente vedno znova pobil s hladno logiko in poznavanjem družbinega statuta. Slokar je hotel dokazati, da je Lajovic ravnal v nasprotju z družbenimi pravili, ko je odločal o stvareh, ki niso bile v njegovi pristojnosti, temveč le v pristojnosti upravnega odbora. V zapisniku seje preberemo, da so ravno takrat potekala pogajanja *"glede mirne rešitve spornih zadev med banko in grupo Lajovic-Lampret"*, ki očitno niso obrodila uspeha. O napetih razmerah v podjetju zgovorno priča podatek, da je Lajovic uradnika Vrevca, zastopnika Zadružne gospodarske banke, odpustil zaradi domnevnega izdajanja zaupnih podatkov predsedniku upravnega odbora Sernecu. Lajovic se je branil s trditvijo, da mu ni bilo znano, da je bil uradnik Vrevc zaupnik banke ter da naj bi poslovne tajnosti kar v kavarni zaupal nekemu drugemu uradniku Zadružne gospodarske banke. Ob koncu svojega izvajanja je Slokar nepokorneža opomnil, da je bila Zadružna gospodarska banka lastnica 85 odstotkov delnic nekoč Lajovčeve družbe. V razpravo je moral na koncu poseči državni komisar, ki je prisotne opozoril, da je bila *"glasom vabil na sejo upravnega sveta [...] na dnevnem redu prošnja ravnatelja g. Lajovica za štiri tedenski bolezenski dopust. Pod dopustom ne razumevam takojšnje njegove odpustitve z ravnateljskega mesta. Sem mnenja, da upravni svet o takojšnji odpustitvi g. ravnatelja ni upravičen sklepati ter bi bil eventualno primoran izvršitev sklepa sistirati kot nasprotujočo drugemu odstavku čl. 24 pravil."* Sernec je na to izjavil, *"da je sicer mnenja, da se je podala točka glede odpustitve ravnatelja Lajovica iz službe sama po sebi kot posledica točke dnevnega reda v zadevi sklepanja o dopustu ravnatelja Lajovica. Vendar se pa zahtevi g. vladnega komisarja vklanja, skliče drugo sejo upravnega sveta za danes dne 26. t. m. popoldne ob 16:30"*.

Popoldne je bila na dnevnem redu le ena točka, in sicer *"sklepanje o odpustitvi ravnatelja A. Lajovica"*. Slokar je zopet poudaril, da *"upravni svet ne more imeti zaupanja do poslovanja g. Lajovica kot ravnatelja našega podjetja"*. Lajovic je v primeru odpusta zapretil s tožbo. *"Predsednik dá predlog g. dr. Slokarja na glasovanje. Dva gospoda glasujeta za, dva glasujeta proti. Predsednik dirmira za predlog in konstatira, da je predlog sprejet."* Zgodba s tem še ni bila končana, na žalost pa imamo o njenem razpletu le s skromne podatke. Lajovic je svojo grožnjo o tožbi uresničil in jo tudi dobil, saj si le tako lahko razlagamo dnevni red izrednega občnega zbora Tovarne pločevine maja 1922, na katerem so odločali o razveljavitvi sklepa glede njegove odstavitve, zvišanju njegovih mesečnih dohodkov ter podelitvi denarne nagrade. Pri zgoraj opisani seji upravnega odbora se nam zastavljajo številna vprašanja, na katera brez dodatnega arhivskega gradiva ne moremo odgovoriti. Tako ostaja neodgovorjeno vprašanje, ali je šlo pri vsem skupaj

za zaroto proti Lajovicu ali je razvoj dogodkov na seji upravnim odbornikom ponudil priložnost, da se znebijo pretirano samovoljnega in upornega ravnatelja, ki je postal trn v peti tako Zadružni gospodarski banki kot tudi upravnim odbornikom, zastopnikom njenih interesov v podjetju. Eno je gotovo: na seji je prekipelo zaradi nesporazuma med delničarjema Lajovcem in Lampretom ter večinsko delničarko Zadružno gospodarsko banko. Kot protiudarec Lajovičevi zmagi si lahko razlagamo prisilno upravo nad premoženjem podjetja zaradi 10.650.350 kron dolga, uvedeno na zahtevo Zadružne gospodarske banke januarja 1923, ki pa ni dolgo trajala, saj so rubež premoženja, "*usled izvensodnega sporazuma*", ustavili že naslednji mesec. O Lajovicu povejmo še to, da je ostal ravnatelj in član upravnega odbora do leta 1925, Lampret pa je izstopil že oktobra 1923.⁵⁴ Na tem mestu bomo nadaljnjo usodo podjetja, ki se je kasneje preimenovalo v Saturnus, pustili ob strani.

3. Ustanovitev novega podjetja

Tretja in najmanj priljubljena oblika neposredne udeležbe bank v industriji je bilo ustanavljanje novih industrijskih podjetij. Banke so se v teh primerih rade povezovale z drugimi bankami ali tujimi ter domačimi kapitalisti, ki so prispevali k delniški glavnici. Pri ustanavljanju mnogih podjetij je sodeloval tuji kapital, ki je pozneje, ko smo Slovenci dobivali vedno močnejši podjetniški in kapitalistični sloj, krepil pa se je tudi domači finančni kapital,⁵⁵ vedno pogosteje prehajal v domače roke. Pomembno prelomnico je predstavljala velika gospodarska kriza v prvi polovici tridesetih let, ko so se iz slovenskih podjetij umaknili številni tuji vlagatelji, njihove položaje pa so zasedli slovenski kapitalisti.

Tabela 6: Število podjetij v našem vzorcu, ki so jih banke na novo ustanovile

Ime banke	Število podjetij
Zadružna gospodarska banka	3
Ljubljanska kreditna banka	2
Slavska banka	2
Jadranska banka	1
Kreditni zavod za industrijo in trgovino	0

Iz tabele 6 je razvidno, da je nova industrijska podjetja najraje ustanovljala Zadružna gospodarska banka. Zanimivo je, da so imele tri med šestimi novoustanovljenimi družbami v našem vzorcu obliko delniške družbe, tri pa družbe z omejeno zavezo, kar kaže na to, da so banke na novo rade ustanovljale tudi manjša podjetja, saj so se že z nacionalizacijami in prevzemi dokopale do največjih družb. Nekatere firme, kot na primer Zmaj, d. o. z., so bile popolnoma v lasti bank in njihov vodilni kader, tako uradništvo kot člani upravnega odbora, je bil iz bančniških vrst. Pri nekaterih podjetjih, na primer v Metri, so banke sodelovale s tujimi

⁵⁴ ARS, AS 76, konv. št. 164, ZAL, LJU 88, Rg B II, št. 4.

⁵⁵ Izraz finančni kapital povzemamo po avstromarksističnem piscu Rudolfu Hilferdingu, ki je z njim poimenoval čedalje tesnejšo zvezo med bančnim in industrijskim kapitalom. Ta je vključevala tudi neposredno udeležbo bančnega kapitala v industriji. Hilferding 1980, str. 21.

kapitalisti, nekatera podjetja pa sta ustanovili dve banki skupaj. Tu je šlo za konzorcij. V našem vzorcu sta taka primera gorenjski podjetji Šešir⁵⁶ v Škofji Loki ter Tovarna verig v Lescah, ki sta bili plod sodelovanja Zadrúžne gospodarske in Ljubljanske kreditne banke.⁵⁷ Ustanovitev obeh spada v inflacijska zgodnja dvajseta leta, torej v čas živahnega industrijskega snovanja. Prvo podjetje, ki sta ga banki ustanovili leta 1921, je bila Tovarna klobukov Šešir v Škofji Loki. Več kot polovico delniške glavnice sta prevzela bančna zavoda, ostali del pa avstrijski in domači kapitalisti. Že od začetka je bilo jasno, da ima primat v tovarni Zadrúžna gospodarska banka,⁵⁸ ki je vztrajno večala svoj lastniški delež z odkupom delnic manjših delničarjev, lastništvo pa je zlasti utrdila leta 1925 s prevzemom večine nove emisije delnic v višini 1,25 milijona dinarjev. Trditev podkrepimo s podatkom, da je bila na ustanovnem občnem zboru Šeširja leta 1921 Zadrúžna gospodarska banka lastnica 26-odstotnega deleža delniške glavnice. Ljubljanska kreditna banka ji je bila tedaj s svojim 25-odstotnim deležem skoraj enakopravna. Položaj se je do leta 1931 precej spremenil. Ljubljanska kreditna banka je bila tedaj lastnica skoraj enakega deleža kot prej (27 odstotkov), medtem ko je delež Zadrúžne gospodarske banke skočil na približno 70 odstotkov delniške glavnice. Obe banki sta imeli v upravnem odboru svoje predstavnike, sprva vsaka po enega. S časom je Zadrúžna gospodarska banka v upravni odbor imenovala večje število podjetnikov, imela pa je tudi pravico do določanja predsednika uprave. To funkcijo je vrsto let opravljal ravnatelj Zadrúžne gospodarske banke Ivan Slokar. Položaj podpredsednika je bil dodeljen ravnatelju Ljubljanske kreditne banke, Čehu Hanušu Krofti. Tudi v nadzornem svetu je imela vsaka banka enega predstavnika. Družba je sprva poslovala z uspehom, konec dvajsetih let pa je zabredla v izgube, iz katerih se je rešila z odpisom večine delniške glavnice, ki so jo leta 1932 znižali od 2,5 na pol milijona dinarjev. Sanacijo je vzela v svoje roke Zadrúžna gospodarska banka. Po njej se je podjetju znova uspelo postaviti na noge.⁵⁹

Drugo podjetje, ki je nastalo oktobra 1922 v sodelovanju Zadrúžne gospodarske banke in Ljubljanske kreditne banke, je bila Tovarna verig v Lescah, pri kateri je bila vloga bank obratna kot pri Šeširju, saj je spadala v koncern Ljubljanske kreditne banke, Zadrúžna gospodarska banka pa je bila pri njej le udeležena. Tudi pobuda za ustanovitev podjetja je prišla od Ljubljanske kreditne banke. Nastanek družbe je na ustanovnem občnem zboru junija 1922 pojasnil njen ravnatelj Hanuš Krofta: *"Ideja za ustanovitev tovarne verig z električnim obratom je nastala že pred enim letom; Ljubljanska kreditna banka se je za to idejo interesirala in pridobila za njo belopeško jeklarno,⁶⁰ s čimer je bila ustanovitev omogočena. [...] Vsled vedno naraščajočih cen je bilo v interesu podjetja, da smo izvršili potrebne nabave pravočasno. Z obratom se bo lahko pričelo že sredi, naj-*

⁵⁶ O medvojnem obdobju razvoja podjetja gl. predvsem Vojko Valič: Škofjeloška tovarna klobukov v letih 1921-1941. V: Loški razgledi, Letnik VI, str. 167-181.

⁵⁷ Ljubljansko kreditno banko je Vladimir Košak označil za "najvidnejšo zastopnico konzorcijalnega financiranja industrije". Košak, n. d., str. 96.

⁵⁸ V poslovnem poročilu Zadrúžne gospodarske banke za leto 1921 piše, da "naš zavod fungira pri tem podjetju kot najmočnejši delničar". Obenem je Zadrúžna gospodarska banka uvrščala Šešir v svoj koncern. ARS, AS 76, konv. št. 108.

⁵⁹ ZAL, LJU 88, Rg B II, št. 1.

⁶⁰ Jeklarna je obstajala od osemdesetih let 19. stoletja, ko so jo v Beli Peči ustanovili podjetniki iz nemške Avstrije. Do konca prve svetovne vojne je upravno spadala v deželo Kranjsko, z novimi mejami pa je pripadla Italiji. ZAL, LJU 88, register družbenih firm, zv. 1, Rg B, zv. 1.

kasneje pa koncem meseca julija. Tehnično opremo je dobavila belopeška jeklarna, katera je pri družbi udeležena s štiri in pol milijona kronami, znamenje, da imajo tamkajšnji delničarji zaupanje v podjetje." Belopeška jeklarna je bila lastnica 40-odstotnega deleža delniške glavnice. Sledili sta ji Ljubljanska kreditna banka s 14-in Zadružna gospodarska banka z 8-odstotnim deležem. S tem si je Belopeška jeklarna v upravnem odboru pridobila tri položaje, Ljubljanska kreditna banka dva, Zadružna gospodarska banka pa le enega, ki se je konec dvajsetih let zaradi lastniških sprememb v prid domačih denarnih zavodov dvignil na dve mesti. Kljub skromnim začetkom sta slovenski banki postopoma prevzemali delež v lasti tujega kapitala, dokler ni bilo podjetje sredi tridesetih let že popolnoma v domačih rokah. Tega procesa zaradi pomanjkanja dokumentov žal ne moremo natančneje prikazati, temveč lahko o njem le sklepamo na podlagi vpisov v trgovinski register. Prevzem podjetja po slovenskih kapitalistih se zdi popolnoma smiselno ob prebiranju zapisnikov sestankov upravnega odbora. Iz njih razberemo, da so se vse seje odvijale v prostorih Ljubljanske kreditne banke, udeleževali pa so se jih le domači podjetniki. Zadnji preobrat v lastniški strukturi se je zgodil med letoma 1939 in 1940, ko je Kreditni zavod za trgovino in industrijo odkupil najprej delež Zadružne gospodarske banke in nato še delež Ljubljanske kreditne banke. Podjetje je ves čas svojega obstoja kljub nekaterim težavam uspešno poslovalo.⁶¹

V poglavju o bančnih prevzemih podjetij je bil na primeru Saturnusa ponazorjen konflikt med starimi in novimi lastniki. Pri obravnavi podjetja Metra, združene tvornice trakov in pramenov, d. d., v Ljubljani, smo naleteli na drugačen spor med bančno ustanovo, v tem primeru Slavensko banko, ter člani upravnega odbora, ki sicer niso bili lastniki delnic podjetja, a jim brezobzirna poslovna taktika Slavenske banke ni bila po volji. Kaže, da so si podjetniki želeli uspešnega poslovanja tovarne, medtem ko je Slavenska banka v njej videla le sredstvo za ustvarjanje dobička s pomočjo visoke kreditne obrestne mere. Konflikt tu ni tako izrazit in dobro dokumentiran kot pri Saturnusu, lahko pa ga razberemo ob prebiranju pičle dokumentacije, ki nam je na voljo. Slavenska banka se je v zgodovino zapisala kot banka, povezana z nečednimi in sumljivimi posli ter iskanjem naglega zaslužka. Najznamenitejši z njo povezani aferi sta bili navidezna nacionalizacija Trboveljske premogokopne družbe ter bankin konkurz, najhujši v zgodovini medvojnega jugoslovanskega bančništva.⁶² Etično vprašljive poslovne metode banke so se odražale tudi v primeru Metre, saj je bilo poslovanje družbe, milo rečeno, malomarno. Razen štirih izrednih občnih zborov v vsem obstoju družbe (pet let) niso sklicali niti enega rednega, kar je zbudilo v oči tudi bansko upravo. Družba prav tako sploh ni sestavljala letnih bilanc, seje upravnega odbora pa so bile zelo redke. Iz ohranjenih dokumentov lahko sklepamo, da so se odborniki sestajali le enkrat na leto. Slavenska banka v Zagrebu je oktobra 1922 vložila prošnjo za koncesijo. Razlog za ustanovitev podjetja naj bi bil, kot je bilo takrat običajno, nacionalni interes: *"Te vrste tvornic do sedaj v naši državi še nimamo in smo navezani povvečini le na uvoz zadevnih predmetov. Nujna potreba je tedaj, da se tudi v tem pogledu osamosvojimo od tuje produkcije. Priprave za osnovanje delniške družbe in*

⁶¹ ARS, AS 76, konv. št. 242, ZAL, LJU 88, Rg B II, št. 90.

⁶² Več o Slavenski banki gl. Lojz Tršan: Propad Slavenske banke - največji finančni šok med obema vojnoma v Sloveniji. V: Borec, 1994, št. 529-531, str. 368-374; Žarko Lazarevič: Zlom Slavenske banke. V: Slovenska kronika 20. stoletja, 1, Ljubljana 1995, str. 311.

za izdelovanje navedenih predmetov so že dalj časa v teku; do danes so vse te priprave že toliko dozorele, da smo že v malem pričeli s tovarniškim obratom in sicer na Fužinah pri Ljubljani in pričnemo v najbližjem času z obratovanjem tudi v Mariboru. Nabavili smo stroje in druge potrebne predmete. Na tem nam je ležeče, da čim prej ustanovimo tudi pravno podlago in obliko nove tvornice, tj. delniške družbe za katero prilagamo [...] pravila [...]." Družba je torej imela dve tovarni, eno v Mariboru, drugo pa v vasi Fužine blizu Ljubljane. Večino glavnice (51 odstotkov) je prevzela Slavenska banka, ostanek dunajski podjetji Vereinigte Bandfabriken, A. G., ter Sgalitzer & Schlesinger. Udeležbo avstrijskega kapitala pri podjetju je Slavenska banka obrazložila z naslednjimi besedami: "Inozemce smo morali pritegniti radi izkustev, strojev itd.⁶³ Očuvati pa hočemo seveda nacionalnost SHS s tem, da obdržimo večino delnic v svojih rokah in nam pripade večina članov upravnega sveta in revizorjev." In res so večino upravnega odbora sestavljali jugoslovanski državljani. Razmerje med domačimi in tujimi podjetniki je bilo pet proti štiri. Ob tem se postavlja vprašanje, ali so bili domači podjetniki le slamnati možje, ki jih je Slavenska banka nastavila zato, da bi odgovarjala zakonskim predpisom, oz. kot je na ustanovnem občnem zboru sama zaključila: "[...] zadošča, če so nadpolovična večina članov upravnega sveta naši državljani". A ravno kasnejši spor med upravnimi odborniki in Slavensko banko nas napeljuje k sklepu, da so podjetniki mislili na koristi podjetja, katerega vodenje jim je bilo zaupano, ne glede na to, da pri njem niso bili udeleženi z lastniškimi deleži, saj so kljub temu imeli finančni interes, ker so vsako leto prejeli tantieme na račun dobička. To je bil verjetno eden od razlogov, da so hoteli Metro obdržati pri življenju. Na izrednem občnem zboru avgusta 1923 so sklenili zvišati delniško glavnico za pol milijona dinarjev. Novo emisijo delnic so si glavni trije delničarji razdelili po enakem ključu kot delniško glavnico. Vendar Metri ni bila usojena svetla prihodnost: "Finančno stanje podjetja se je od leta do leta slabšalo in do leta 1926 je družba izgubila že najmanj polovico delniške glavnice. V oktobru 1926 je družba tudi to javila deželnemu kot trgovskemu sodišču v Ljubljani, ter se nato vseskozi trudila in pogajala z različnimi inozemskimi tvrdkami v svrhu, da bi si nabavila obratni kapital, ali da bi svoje tovarniške objekte dala v zakup." Maja 1926 "je bila družba v takih financijelnih težkočah, da je bila sanacija potrebna". Prav tedaj jo je njena največja delničarka Slavenska banka z odpovedjo kredita pustila na cedilu. Predsednik upravnega odbora je bil prisiljen ravnati "na svojo roko" ter dovoliti "intabulacijo kredita v svrhu, da se prepreči takojšnji polom". Junija 1926 se je obrat v tovarni na Fužinah ustavil. "Pri sedmi seji uprave se je konstatiralo, da je Slavenska banka v težkem položaju, radi česar je tudi družba Metra prišla v enak položaj." Junija 1927 je uprava sklenila opustiti centralo v Ljubljani in "celo poslovanje prenesti v tovarno v Mariboru. [...] septembra 1927 se je soglasno sklenilo, naj družba predlaga otvoritev konkurza, ker je med tem časom tudi Slavenska banka prešla v konkurz. Navzoči zastopnik Slavenske banke je protestiral zoper ta ukrep." Med konkurzom so izpeljali prisilno poravnavo in upravni odbor je sklenil, da družbe ne bo likvidiral. Katastrofalno stanje podjetja lepo ponazarja podatek, da je na začetku konkurza izguba znašala kar devet milijonov dinarjev. Vendar pa s tem Metre še ni bilo konec, saj se njena uprava ni predala in se je "dolgo časa trudila, da bi obrat

⁶³ Dunajski podjetji sta tovarni v Mariboru in Fužinah zalagali tudi s surovinami. ARS, AS 76, konv. št. 277.

zopet oživila, toda dotični trud je bil brezuspešen". Odborniki so stopili v stik z avstrijskimi poslovnimi krogi, ki so jim oživitev proizvodnje odsvetovali, "kajti ta stroka vsled nove mode tudi v Jugoslaviji očitno nazaduje, ter nima posebne bodočnosti. [...] tudi v onih krajih Jugoslavije prodira nova moda, kjer se je preje dovolj rabilo trakov, posebno narodnih trakov. Tudi potreba vojske in mornarice po portah in trakih je tako mala, da taka industrija ne more več prospevati dobro, tembolj, ker je med tem časom že nastalo nekaj novih tovarn te branše. Uprava je bila nato v stiku z raznimi interesenti, ki bi imeli interes na tovarni v Mariboru. Po jako dolgih pogajanjih se je konečno našla skupina, ki namerava v Jugoslaviji osnovati industrijo svile in sicer fabrikacijo tkanin iz čiste svile, umetne svile in polsvile." To je bil avstrijsko-češki koncern Bujatti, ki je pokazal zanimanje za družbino mariborsko tovarno. Slednjo je "svojčas Ljubljanska kreditna banka z Mestno hranilnico ljubljansko kot upnica [...] prevzela namesto plačila", vendar je Metra tovarno uspela odkupiti. Tako je nastalo podjetje Mariborska industrija svile, d. d., ki je najprej imelo sedež v Ljubljani, pozneje pa so ga premestili v Maribor.

Pobljše si oglejmo omenjeni konflikt med Slavensko banko ter upravnim odborom Metre, ki ga je povzročila predvsem previsoka obrestna mera, ki jo je za dodeljene kredite zahtevala Slavenska banka. Zato so odborniki zastopnika banke na sejah upravnega odbora opozarjali na nevzdržno stanje v podjetju. Leta 1926 so člani upravnega odbora kot svojo glavno skrb izrazili prezadolženost pri Slavenski banki: "*Debet pri Slavenski banki je bil vedno večji, posebno vsled tega, ker je banka računala nesorazmerno visoke obresti, mnogo večje nego druge banke. Bančne zveze nismo mogli premeniti, ker je dolg pri Slavenski banki že preveč narasel. Vrh tega si je Slavenska banka sama odmerjala obresti, brez sporazuma z nami; bila je v stanju to storiti, ker ima v svoji posesti večino delnic [...]. Podjetje je tedaj bilo popolnoma v rokah banke, ki je svoj vpliv na podjetje tudi dobro izkoriščala. Situacija podjetja se je še bolj poslabšala, ko se je vrednost dinarja popravila na mednarodnih tržiščih, kajti dolg podjetja se je s tem v zlatu računano še za 40% zvišal.*" Zdi se, da je banka soustanovila Metro in bila njena večinska lastnica le zato, da jo je lahko kreditirala ter služila na račun pretirane obrestne mere. Imela jo je torej za svojo kravo molznico. Poleg tega se je v poslovanje pozneje začela vmešavati še dunajska Länderbank, ki je sredi dvajsetih let pridobila nadzor nad Slavensko banko. Tako je dunajski bančni zavod leta 1926 preprečil zakup tovarne po dunajskem podjetju Parelis, ki ga je dosegel upravni odbor, ker je menil, da pogoji za Slavensko banko niso bili dovolj ugodni. Kako zelo se je Metra zadolževala, nam pove podatek, da je njen dolg pri Slavenski banki konec leta 1926 znašal okoli pet milijonov dinarjev, torej vrednost celotne delniške glavnice. Vodstvu banke je uspelo dolg prepoloviti z eskontom menic pri Ljubljanski kreditni banki (za 500.000 dinarjev) ter Mestni hranilnici ljubljanski (za kar 2.300.000 dinarjev). V času družbinega konkurza sta omenjena denarna zavoda kot povračilo dolga dobila tovarno v Mariboru, stroje, blago ter preostali inventar podjetja.⁶⁴ Domnevamo, da je bil eden od vodilnih podjetnikov v upravi, ki je imel velike zasluge za to, da je Metra ostala pri življenju in se osamosvojila od Slavenske banke, Ivo Benkovič, ljubljanski advokat in podjetnik. Kot upravni odbornik podružnice Wienerbankvereina v Zagrebu (konec dvajsetih let se je pre-

⁶⁴ ARS, AS 76, konv. št. 277, ZAL, LJU 88, Rg B, zv. 2.

imenovala v Opšte jugoslovensko bankarsko društvo),⁶⁵ je verjetno imel zveze z avstrijskimi industrialci, ki jih je uspel pritegniti k ustanovitvi Tovarne svile. Benkovič je bil član Metrine uprave od njene ustanovitve naprej. To funkcijo je obdržal še po likvidaciji podjetja in jo kot edini odbornik bivše Metre opravljal tudi v novoustanovljeni Tovarni svile. Poleg njegovih bančnih zvez so mu pomagale tudi podjetniške izkušnje, ki jih je pridobival kot upravnik številnih delniških družb.⁶⁶ Prisoten je bil zlasti v družbah, kjer je pomembno vlogo igral avstrijski kapital.⁶⁷

4. Sklep

Neposredna udeležba bank v industriji je bila pogost pojav v državah naslednicah habsburške monarhije; deleže pri industrijskih družbah so imele v lasti avstrijske, madžarske, češkoslovaške, poljske, romunske in jugoslovanske banke, a po mnenju sodobnikov je bila vez med denarnimi ustanovami in industrijo ravno v Jugoslaviji najtesnejša, na kar so vplivale naslednje ekonomske okoliščine: hudo pomanjkanje kapitala, agrarni značaj države, omejen kapitalski trg, nezaupanje širokih slojev prebivalstva do vrednostnih papirjev in pomanjkanje dosledne državne industrijske politike.⁶⁸ Bančno sodelovanje v industriji je bilo najpogostejše v prvi polovici dvajsetih let, na Slovenskem zlasti med letoma 1919 in 1924. To obdobje velja za "*slovensko ustanoviteljsko obdobje*",⁶⁹ ko je celotno jugoslovansko državo prevevala vsesplošna težnja po izgradnji domače industrije, ki jo je podpirala tudi oblast. Poleg dobrobiti domovine so bili glavni razlogi za živahno sodelovanje bank v tem procesu naslednji: veliki dobički v inflacijski dobi, želja po moči in širjenju ter častihlepe nekaterih bančnih direktorjev.⁷⁰ Duh časa, ki je v bankah videl ustanove, zadolžene za industrializacijo, lepo ponazarjajo naslednje vrstice: "*Vsekakor bomo rabili veliko ustanovno banko. Ako hočemo industrializirati slovensko deželo ter izrabiti njene prirodne dobrrote, bodo morala nastati velika industrijska podjetja, katerim nudi narava ali tržni položaj vse predpogoje za uspešno, dobičkonosno delovanje.*"⁷¹ Podobno je gospodarstvenik Janko Jovan leta 1928 zapisal, da so denarni zavodi ob koncu prve svetovne vojne "*razpolagali s sorazmerno velikimi zaupanimi kapitalijami*", ki so jih rade volje vložili v brstečo industrijo, saj so jo videli "*kot najugodnejše mesto za obrestovanje*" zbranega bogastva.⁷² Banke je torej k neposredni udeležbi v industriji pripeljalo več razlogov: narava univerzalnih bančnih zavodov samih, splet ugodnih okoliščin za razvoj industrije v prvih letih po svetovni vojni, želja po zaslužku in narodnogospodarske

⁶⁵ Šorn, Papirnica Vevče, str. 55.

⁶⁶ V dvajsetih letih je bil Benkovič upravni odbornik delniških družb: Prometni zavod za premog, Elektra, Trboveljska premogokopna družba in Ljudevit Marx, tovarna lakov v Domžalah. ZAL, LJU 88, Rg B zv. 1 in 2.

⁶⁷ Metra in pozneje Tovarna svile, Trboveljska premogokopna družba ter Ljudevit Marx.

⁶⁸ Košak, n. d., str. 7-12.

⁶⁹ Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo, str. 73. Tezo o slovenski ustanoviteljski dobi potrjujejo tudi statistični podatki. Tako je bilo med letoma 1919 in 1924 v trgovske registre vpisanih 83 novih delniških družb, v obdobju od leta 1925 do leta 1928 pa le sedem. Ogris 1930, str. 11.

⁷⁰ Košak, n. d., str. 75-78.

⁷¹ Brezigar, n. d., str. 149-150. Čepprav je Brezigar dajal prednost zadružnemu kapitalu, je bančnemu namenil nacionalizacijo, izgradnjo velike industrije, organizacijo veletrgovine, izvoza in uvoza.

⁷² Janko Jovan: Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije. V: Slovenci v desetletju 1918-1928, Ljubljana 1928, str. 523.

težnje in zahteve. Če povzamemo razmišljanja Vladimirja Košaka, bi razloge torej lahko v grobem razdelili na "sebične" (želja po profitu) in "nesebične" (želja po dvigu narodnega gospodarstva).

Razpravo sklenimo s kratko navezavo na teorijo industrializacije ameriškega ekonomista Alexandra Gerschenkrona, po kateri bi Slovenijo med obema vojnoma uvrstili med dežele "*zmerne ekonomske zaostalosti*",⁷³ v katerih je bil kapital pičel in razdrobljen, primanjkovalo pa je tudi podjetniškega kadra, zaradi česar so v proces industrializacije močno posegle univerzalne banke.⁷⁴

DODATEK

Seznam v vzorec zajetih podjetij:*

- Delniška družba pivovarne Union, Ljubljana
- Industrija platnenih izdelkov, d. d., v Jaršah
- Industrija vezenin in perila, d. z o. z./ Izdelovalnica slovenskih in švicarskih vezenin, d. z o. z., Bled
- Intex, tekstilno industrijalna, d. z o. z., Kranj
- Jub, tovarna barv, d. z o. z., Dol pri Ljubljani
- Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, d. d., v Ljubljani
- Kolinska, tovarna hranil, d. d./ Kolinska, tvornica živeža, d. d., v Ljubljani
- Mehanična vrvarna, terilnica lanu in konoplje ter predilnica, Anton Šinkovec, d. d. / Tovarna motvoza in vrvarna, d. d. / Motvoz in platno, d. d., Grosuplje
- Metra, združene tvornice trakov in pramenov, d. d., v Ljubljani
- Portland-cementna tovarna, d. d., Mojstrana
- Slograd, slovenska gradbena in industrijska, d. d., Ljubljana
- Stavbna družba, d. d., Ljubljana
- Strojne tovarne in livarne, d. d., Ljubljana
- Tekstilana, tvornica sukna, d. d., v Kočevju
- Topilnica svinca in srebra ter kemična industrija, d. d., v Litiji, sedež podjetja v Ljubljani
- Tovarna izdelkov iz pločevine in kovin Emil Lajovic in drug, d. d. / Saturnus, d. d., za industrijo pločevinastih izdelkov, Ljubljana
- Tovarna klobukov Šešir, d. d., v Škofji Loki, sedež podjetja v Ljubljani
- Tovarna verig, d. d., v Lescah pri Bledu
- Tovarna zaves Stora, d. d., v Št. Vidu nad Ljubljano, sedež podjetja v Ljubljani
- Združene opekarne, d. d., Ljubljana
- Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode, d. d., v Ljubljani
- Zmaj, tovarna za galvanične elemente in elektrotehniko, d. z o. z., v Ljubljani

⁷³ Alexander Gerschenkron, *Economic backwardness in historical perspective. A book of essays*, Cambridge/London 1979, str. 355.

⁷⁴ Prav tam, str. 14.

* Če se je ime podjetja spreminjalo, so v kronološkem vrstnem redu navedeni vsi njegovi nazivi.

Mitja Sunčič

PARTICIPATION OF BANKS IN THE INTERWAR PERIOD INDUSTRY

S u m m a r y

On the basis of archive materials and relevant literature the author of the following discussion outlines the direct capital and entrepreneurial participation of banking institutions in the Slovenian industry in the period between the world wars. The development of Slovenian industry in the interwar period was mainly influenced by the banking institutions that operated according to the model of the so-called universal banks, characteristic for the Central European economic space. As far as the participation in the interwar period Slovenian industry is concerned, five largest universal banking institutions were the most important: Kreditni zavod za trgovino in industrijo (Credit Institution for Commerce and Industry), Ljubljanska kreditna banka (Credit Bank of Ljubljana), Zadržna gospodarska banka (Cooperative Commercial Bank), Jadranska banka (Adriatic Bank), which was transformed into the Jadransko-Podunavska Banka (Adriatic-Danube Bank) in 1924, and Slavenska banka (the "Slavenska" Bank). The head offices of the first three banks were in Ljubljana, while the head offices of the Adriatic-Danube Bank and the "Slavenska" Bank were located in Belgrade and Zagreb respectively. Thus in the interwar period the banking capital from Zagreb and Belgrade was directly involved in the Slovenian industry.

The exploration of the relationship between the banks and industrial companies in which these banks participated directly was carried out by selecting a sample of 22 industrial companies where the aforementioned universal banking institutions had a majority ownership share. Most of the industrial companies in which the banks participated were joint-stock companies. The review of the archive materials pointed out especially the manner of how the banks participated in the industry, which is what the following discussion focuses on. It turned out that the banking institutions got involved in industry in three ways: through nationalisation, with takeovers of existing companies and by establishing new companies.

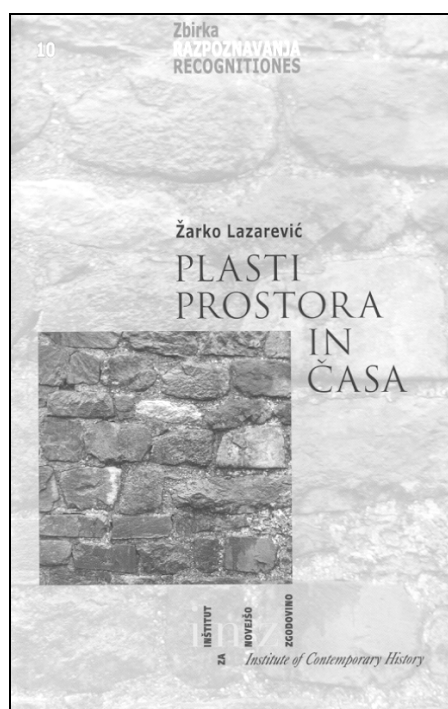
The six-year period from 1919 to 1924 was undoubtedly the golden age of the participation of banks in industry. This was a time of a lively industrial development, influenced by several factors of which the post-war inflation should be especially underlined. In this period all three forms of the banks' direct involvement in industry reached their peak. The most common form was the nationalisation of companies owned mostly by foreign capital. Nationalisation meant the procedure of ownership restructuring so that the majority share of the capital stock became the property of national, Yugoslav capitalists. Since after World War I the state did not (yet) have enough individuals with much capital, the Yugoslav banking institutions took their place in the nationalisations. After 1924, when the economic situation was put in order with the stabilisation of the Yugoslav currency, the direct participation of banks in the industrial companies became rarer. However, the participation of the banks in industry suffered the worst blow during the global economic crisis, which broke out in all its force in Yugoslavia in 1931. Even after the crisis subsided in the second half of the 1930s, the banks no longer got involved in new industrial undertakings.

In terms of investments the banks deemed the textile industry companies most interesting by far. That is not surprising, since in the First Yugoslavia the textile industry was one of the fastest growing industries, which even the Great Depression in the 1930s could not impede. After the establishment of the first Yugoslav state Slovenian companies had a large and, in terms of consumption, undemanding Yugoslav market at their disposal. The building industry was in the second place in terms of popularity. Unlike the textile industry it was subject to cyclical fluctuation, and it suffered greatly during the Great Depression. This raises the question why the banks were prepared to take part in such enterprises. The answer lies in the fact that all participation took place in the period from 1919 to 1922, in the time of the greatest industrial recovery in the time after World War I. Iron industry companies were in the third place in terms of frequency of direct participation of banks.

Direct participation of the Yugoslav banks in the industrial companies in Slovenia was nothing unusual for the Central European region in that time, since similar trends could be seen in all countries that were the successors of the Habsburg Monarchy. However, the prevailing opinion at that time was that the connections between the monetary institutions and the industry were the strongest in Yugoslavia, and this was influenced by the following economic circumstances: severe lack of capital, the agrarian nature of the state, limited capital market, distrust that a large percentage of the population felt towards securities, and lack of consistent state industry policy. Therefore the American economist Alexander Gerschenkron would count Slovenia and the whole of Yugoslavia among the countries of moderate economic backwardness, in which the capital was scarce and fragmented, and where there was also a lack of the entrepreneurial staff, which was why the universal banks interfered severely with the process of industrialisation.

cena 22,00 EUR

cena 25,00 EUR

novo v zbirki
RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES